

עדות מוכחשת - מחלוקת רב הונא ורב

חסדא'

יונתן רקנטי ומיכה מרגלית

- א. הקדמה
- ב. מהלך הסוגיא
- ג. נקודת המחלוקת
- ד. השנאה הגרמנית ליהודים
- ה. בירור בדעת רב חסדא
- ו. בירור בדעת רב הונא
- ז. ביחס לשני שבילין

א. הקדמה

אנחנו רואים בתורה שהבסיס לכל בירור אמת הוא עדות של שני אנשים, בכל תחומי ההלכה, כגון קידושין, קידוש החודש, דיני עונשין ודיני ממונות². אולם, איך יפעל בית הדין כאשר יש שתי כתות של עדים הסותרות זו את זו. לכאורה, יש פה מצב של כפילות מציאות, דהיינו שתי מקורות מידע שבהכרח אחד מהן אינו דובר אמת? כל זאת ועוד ננסה לבאר בעז"ה במאמר הבא.

¹ ברצוני להודות לרב חיים אמציה הכהן שחר שליט"א, שבקבוצתו למדנו את הסוגיא, על כל התורה שלימד אותנו במהלך שנה זו ולפניה.

² לגבי איסורין, יש את הכלל "עד אחד נאמן באיסורין".

ב. מהלך הסוגיא (לא).

שני בעלי דינים באים וטוענים לבעלות על קרקע. ראובן טוען: הקרקע של אבותי³ ויש לי עדים על כך שאכלתי שנות חזקה בקרקע⁴. שמעון טוען: הקרקע של אבותי ויש לי עדים על כך שירשתי אותה מאבותי ובנוסף יש לי עדות על כך שאכלתי שנות חזקה בקרקע.

הגמ' מביאה מחלוקת בין רב נחמן לרבא. לפי רב נחמן, שתי העדויות הסותרות על החזקה מתקזזות מאחר ואין דרך להכריע מי יותר נאמן, ולכן נשאר העדות על ירושתו של שמעון מאבותיו, ולפיכך, נעמיד את הקרקע בחזקתו של שמעון⁵. לפי רבא, בסופו של דבר מה שיש לנו פה זה עדות שלימה שנותרת, ולכן לא נאמין בכלל לאף אחת מהכתות ולא נעמיד את הקרקע בחזקת בעלי הדינים ע"פ העדים הללו.

הגמרא מבינה שמחלוקת זו מקבילה למחלוקת האמוראים במסכת שבועות דף מז ע"ב. שם המקרה הוא של שתי כתות עדים הסותרות זו את זו. לפי רב הונא כל כת כשרה בפני עצמה, ואילו לפי רב חסדא שתי הכתות פסולות⁶. כל הדיון הוא רק בדעת רב הונא ולא בדעת רב חסדא, כי רב חסדא פוסל את העדים לגמרי, ולכן לשיטתו מבואר שלכו"ע העדות תהיה כולה מוכחשת.

בדעת רב הונא הדיון הוא על כשרות העדות. רב נחמן סובר כרב הונא בפשטות, ואילו רבא יישב את רב הונא, ויאמר שרב הונא לא הכשיר בעדות על אותו מקרה, אלא בעדות אחרת.

³ קיבלתי אותה בירושה מאבותי שנפטרו, דהיינו שהדרך שבה קיבל את הקרקע חוקית. טענה זו באה לשלול כל הנחה מוטעית של גזלה ואו השתלטות על המקום, וכך לא יהיה ניתן לשלול כל דיון על בעלות לא חוקית.

⁴ היינו שימוש רציף בקרקע משך שלוש שנים.

⁵ אפשר לומר שרב נחמן סובר שהעדויות על האכילה ועל החזקה הוצגו בשני מועדים שונים ולכן ניתן לעשות הפרדה מלאה ביניהם.

⁶ מלשון הגמרא "בהדי סהדי שקרי למה ליי" אפשר לדייק שרב חסדא פוסל את העדים עצמם ורבא פוסל את העדות בלבד. הנפקא מינה תהיה שכאשר אחת הכת תלך ותעיד בעדות אחרת, למשל עדות על קידושין, האם נאמין לאותה כת והקידושין יתפסו. לפי רבא כן ולפי רב חסדא לא, כי הם פסולים.

ג. נקודת המחלוקת

נקודת המחלוקת בסוגיא היא האם הולכים אחר חזקה. היינו, האם במצב שבו אין לי איך לפשוט את הספק נשתמש בכלי פושט, כגון חזקה, או שחזקה אינה מועילה במקום שיש הכחשת שתי כתי עדים. רב הונא הולך אחר חזקה ורב חסדא חולק, וממילא נצטרך להסביר מה הסיבות שבגללם לא הולכים אחר חזקה.

ד. בירור בדעת רב חסדא

מדוע באמת לא הלך רב חסדא אחר חזקה ופסל את העדים? הרשב"ם מסביר שמאחר וכשרות העדים מוטלת בספק, כי בסופו של דבר יש פה עדים שקרנים, ופשוט לא ידוע מי מהם דוברי הכזב, לא נשאר לנו אלא ללכת אחר חזקה, וחזקה איננה כלי מספיק טוב להוציא ממון מהשני. הר"י מייגש מסביר כי לא הולכים אחר חזקה במקום שיש הכחשה, ממה נפשך. היינו, בדרך כלל כשיש ספק הולכים אחר חזקה, ואין בכך שום בעיה. כאן, אם אנו הולכים אחר חזקה ומכשירים את הכת הזו, אנו בעצם שוללים את החזקה של הכת השניה. לכן לא הולכים אחר חזקה.

הריטב"א⁷ מסביר שלדעת רב חסדא יש חזקה, אבל חכמים פוסלים באופן ודאי מטעם חומרא, "לבער עדות שקר מן העולם".

יש לציין שבדעת רב חסדא מצאנו שתי דעות נוספות בשאלת פסול העדים. בתוסי' ב"ק⁸ נאמר שלפי רב חסדא הזמה היא פסול ודאי (וזהו החידוש בעדים זוממין), לעומת הכחשה, שהיא פסול מספק. רואים מכאן, שהם הבינו שרב חסדא פסל את העדים מספק.

לעומת זאת, תוסי' כתובות⁹ אומרים בדעת רב חסדא שעדות אחרת של כת אחת מהן על אדם אחר פסולה והוא כשר בודאי. עולה מדבריהם שהבינו בדעת רב חסדא שהוא פוסל בודאי.

⁷ שבעות מז: ד"ה איתר שתי כתי עדים.

⁸ עב: ד"ה אין לך בו אלא משעת חידושו.

⁹ כב. ד"ה תרי ותרי.

ה. בירור בדעת רב הונא

בגמרא בשבועות מז: יש מחלוקת רב הונא ורב חסדא. איתמר: שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו אמר רב הונא זו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה רב חסדא אמר בהדי סהדי שקרי למה לי שני מלוין ושני לוויין ושני שטרות. אכן, יש מקרה בו רב הונא מודה לרב חסדא, והוא: "מלוה ולוה ושני שטרות יד בעל השטר על התחתונה." כאן, רב הונא מודה שגובים ע"פ אחד מן השטרות הללו, מאחר שיש כאן חוב ודאי להחזיר, אלא שלא ניתן להכריע מהיכן יגבה מהפחות או מן הגבוה. לעומת זאת, רב הונא יודה במקרה של שני שטרות שא"א להאמין לשתי הכתות, ויש לעיין מדוע. בריטב"א מבואר שהסבה לכך שרב הונא מודה שלא גובים היא שכיון שיש כאן נתבע אחד, ורק כת אחת כשרה הרי זה גזל ודאי. אם היו שני נתבעים אין גזל ודאי. מדבריו יוצא שאין כאן שינוי עקרוני בחזקת הכשרות של העדים בגלל הצטלבות כלשהיא, אלא פה יש בעיה ליישם את החזקה כיון שיש גזל ודאי. הרמב"ם פוסק¹⁰:

כל המוציא שטר שיש בו עדות כת אחת משתיהן הרי זה גובה בו, ואם הוציא אחר כך בין הוא בין אחר שטר שיש בו עדות הכת השניה הרי זה גובה בו בין ממלוה הראשון בין מאחר, שהרי כל כת משתיהן באה בפני עצמה והעידה.

הגר"א¹¹ כותב "קם דינא". זאת אומרת, במצב שבאו בזה אחר זה ניתן יהיה לעשות הפרדה מוחלטת בין שני הדיונים, למרות שהם נוגעים לאדם אחד. הסיבה לכך היא "קם דינא". אין כאן המקום להיכנס למשמעות ההלכתית של המושג הזה, אבל ניתן לומר שהוא מעין שילוב של מחילה

¹⁰ הלכות עדות, פרק כב, הלכה ד'.

¹¹ ביאור הגר"א לשו"ע חו"מ, סימן לא, ס"ק ה-ו.

ויאוש בעלים, ולכן באמצעותו אפשר להכיל את הסתירה של הדינים. לפי"ז יוצא שרמב"ם סובר שקם דינא יועיל. אפשר שלמד כריטב"א ופה הוא סובר שאין בעיה של גזל בגלל קם דינא.

אמנם, בלבוש משמע שהסברא היא מהותית, שבבאו עדים בזה אחר זה מעמידים על חזקה- "ואם המלוה פקח הוא יוציא שטר אחד בלבד בבי"ד אחד תחלה וגובה אותו, ויוציא אחר כך שטר השני בבי"ד אחר ויגבה אותו ג"כ, שהרי כבר אמרנו שכל אחת באה בפני עצמה ומעידה ומקבלין עדותה"¹². נראה מדבריו שהבין שהכשרות בזא"ז הינה מהותית ונובעת מתוך ההעמדה על חזקת כשרות.

ו. ביחס לשני שבילין

בתוס' רי"ד¹³ נאמר שבמקרה של הצטלבות הדינים אחד עם השני לא נקיים את שני הדינים. כך מצאנו במקרה של שני שבילים¹⁴ שאחד טמא ואחד טהור ובאו שני אנשים שהלכו כל אחד בשביל אחד ושאלו בנפרד את בית הדין אזי הדין הוא ששניהם בחזקת טהורים, למרות שאחד מהם ודאי טמא. אנחנו דנים כל אחד כעומד בפני עצמו, וכל אדם מוחזק בחזקת טהור, ולכן מטהרים אותו. לעומת זאת, אומר הרי"ד, אם שני האנשים נגעו באותם הטהרות, דהיינו ששני פסקי הדינים התנקזו למקרה אחד, אזי נטמא אחד ממנו מטעם של ממאי נפשך, ברור שנגע טמא בטהרה וטמאה היא. הרי"ד לומד מכאן שאם יש כת עדים שמעידים שנתקדשה וכת שניה מכחישה את הכת השניה וחוזרים ומעידים שאותה אישה זינתה אינה נסקלת שהרי זה דומה לשני שבילים במצב שנגעו בטהרה אחת.

הרי"י (המובא בתורי"ד) הכשיר גם במקרה של הרי"ד. נראה ששיטתו היא הכי קיצונית, שרב הונא לעולם הולך אחר חזקה. לכאורה, אפילו לענין דיני

נפשות

¹² לבוש מלכות סימן ל"א סעיף ב.

¹³ ב"ב לא :

¹⁴ המקרה מובא בפסחים י.